

Откровењу, ми не поседујемо александријски и византијски тип текста. U. B. Schmid, *Editing the Apocalypse in the twenty-first century*, 231–240 указује на потешкоће издавања критичког текста Откровења и залаже се за једно дигитално издање засновано на селекцији 120 грчких рукописа (од постојећих 300), раних превода и грчке патристике (239–240). Последњи прилог у зборнику S. Charlesworth, *The Heavenly Jesus Reinterprets Daniel. The Apocalypse as Corrective for the Olivet Discourse*, 241–262. Аутор разматра однос синоптич-

ке апокалипсе (Мк. 13 пар.) и Откровења, при чему небески Исус реинтерпретира поруку књиге пророка Данила кроз призму пада Јерусалима (за разлику од синоптичке традиције).

Све што је наведено показује да текст Откровења захтева посебан методолошки третман када је реч о критици текста. Рукописна традиција Откривења је таква да је неопходно модификовати постојећу методологију груписања рукописа и идентификације генеалогског односа међу њима.

Предраг Драгушиновић

**A. Puig Tàrrrech – J. M. G. Barclay – J. Frey –
O. McFarland (прир.), *The Last Year of Paul.
Essays from Tarragona Conference, Juni 2013***

WUNT 352
Mohr Siebeck, Tübingen 2015,
606 стр.

ISBN 978–3–16–153346–4

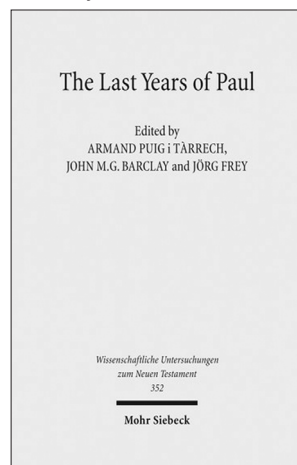
У зборнику *The Last Year of Paul* објављено је 29 радова презентованих на међународном научном скупу у Тарагони (Шпанија) 25–29. јуна 2013. На скупу су о једној од најинтригантнијих тема новозаветне науке – последњим годинама апостола Павла – говорили стручњаци из разних зема-

ља и различитих научних области. Поред новозаветника учествовали су историчари Римског царства и стручњаци за римско право. Тарагона, као место на коме се дискутује о овој теми, показала се као прави избор: она је била место где је Август провео зиму 27–26. год. пре Христа, као и место које

је замисливо као одредиште евентуалног доласка апостола Павла у Шпанију, што је и теза једног од прилога (A. Puig Tàrrach, Paul's Missionary Activity during his Roman Trial. The Case of Paul's Journey to Hispania, 469–506) чије претпоставке су, међутим, доведене у питање (Ch. Karakolis, Paul's Mission to Hispania. Some Critical Observations, 507–520).

Иако је апостол Павле личност из раног хришћанства за коју је сачувано највише историјских података – захваљујући његовим аутентичним посланицама и Делима апостолским – последње године његовог деловања остају у мраку историје. Извори овде постају нејасни и података је мало. Ствари се додатно компликују због тога што у новозаветној науци не постоји сагласност у погледу тога да ли је посланица Римљанима последњи апостолов спис или је то пак посланица Филипљанима, што је такође тема дебате у зборнику (U. Schnelle, Paul's Literary Activity during his Roman Trial, 433–452 и D. Gerber, Paul's Literary Activity during his Roman Trial. A Response to Udo Schnelle, 453–468). Да ли, дакле, Рим. 15, 22–33 представља неку врсту последњег опроштајног говора апостола Павла или у посланици Филипљанима ипак пред нас искрсава апостол који пише о својим искуствима у Риму? Апостол пише посланицу Римљанима из Коринта најављујући свој долазак

– као пропутовање пошто намерава даље у Шпанију – одмах после предаје новчане помоћи браћи у Јерусалиму (о овом изузетно значајном аспекту Павловог апостолских деловања уп. два прилога у зборнику R. Bieringer, The Jerusalem Collection and Paul's Missionary Project. Collection and Mission in Romans 15, 14–32, 15–32 и M. Quesnel, The Collection for Jerusalem in the Context of Paul's Missionary Project. Theological Perspectives, 33–48). После ових планова уследила је тишина и многа питања: шта се догодило са новчаном помоћи у Јерусалиму? Да ли је и како Павле стигао у Рим? Да ли је успео да оде у Шпанију, како је планирао? Када је и како умро? На један део ових питања нуде одговоре Дела апостолска која се у новозаветној науци одавно сагледавају као биографија апостола Павла „са опширним уводом“. На овом скупу су Дела апостолска третирана као важан историјски извор за живот апостола Павла, али са пуном свешћу о томе да је Лука имао своје намере (нпр. константно показивати да су хришћани невини у очима римских власти) и

сходно томе литерарно стилизовао описе догађаја (нпр. паралела Павловог и Исусовог троструког саслушања и сл.). Неколико прилога је посвећено доприносу Дела апостолских за адекватније разумевање последњих година апостола Павла (L. Alexander, *Silent Witness. Paul's Troubles with Roman Authorities in the Book of Acts*, 153–174; H. Omerzu, *The Roman Trial Against Paul according to Acts 21–26*, 187–200 и F. W. Horn, *The Roman Trial Against Paul according to Acts 21–26. Reply to Heike Omerzu*, 201–212). Дела апостолска се завршавају тако што је Павле – као сужањ, али и даље суверен у свему што му се дешава – стигао у Рим (59. или 60. год.) и тамо наставио неометано да проповеда 2 године (Дап. 28, 30). Из те констатације не може се закључити шта се заиста догађало у Риму. Остаје тајна зашто је Лука Дела апостолска завршио на овај начин. Можда би Павлово погубљење од стране римских власти у потпуности урушило његов концепт држави лојалног хришћанства? Један прилог се бави управо овом темом: D. Marguerat, *On Why Luke Remains Silent about Paul's End? (Acts 28, 16–31)*, 305–332. Ако је посланица Филиппљанима написана у Риму, може се рачунати да је Павлова проповед била спорна и оспоравана и да нису сви хришћани били задовољни њиме (Фил. 1, 12–20). Посланица 2. Тим 4, 16 такође осликава апо-

стола који је усамљен и одбачен у Риму. Ако се надаље чита Фил. 3, може се наслутити озбиљност конфликта са јудеохришћанима. Отуда се неколико прилога бави јудејством у Риму (K.-W. Niebuhr, *Roman Jews under Nero. Personal, Religious, and Ideological Networks in Mid-First Century Rome*, 67–90 и P. Lampe, *The Jews of Rome under Nero*, 91–110). Углавном, питање које остаје је да ли је Павлово заточење у Риму било једно и коначно резултирало његовом смрћу, или је Павле једном био ослобођен, путовао на Запад или на Исток, да би поново био заточен и погубљен у Риму. Да је Павле путовао „до краја Запада“ сведочи 1. Клим. 5, 7 (уп. прилог W. Grünstäudl, *SomeNotes on 1 Clement 5, 7*, 375–390). Питање је, међутим, да ли се под „до краја Запада“ мисли на Шпанију и колико би то уопште био поуздан податак, а не нпр. изведен из Павлових излагања у Рим. 15. Ако је апостол уопште отпутовао у Шпанију – чини се да је велика већина истраживача мишљења да се то није никада догодило што је готово и општи став у зборнику (осим поменути Tärrech, *Paul's Missionary Activity*) – онда је то било вероватно до Тарагоне (Tarraco). Индикативно је да касна псеудоепиграфска 2. Тим. не зна ништа о једном таквом путовању, мада инсинуира да је Павле први пут ослобођен у Риму, „моја прва одбрана“ (4, 16–17). Тако нпр.

Јевсевије Кесаријски (ЦИ 2, 22, 2) комбинујући податак из Дап. 28, 30 (Павле стиже у Рим) и 2. Тим. 4, 16–17 („прва одбрана“), констатује да је Павле у Риму ослобођен и да је наставио да проповеда, не помињући где. Како је и када пострадао апостол Павле? Иако 1. Клим. помиње да је Павле пострадао у Риму заједно са Петром, први наратив о апостоловој смрти настаје тек 180–190. године. Реч је о Страдању Павловом које је интегрисано у Дела Павлова (Т. Nicklas, *No Death of Paul in Acts of Paul and Tecla*, 333–342 и G. E. Snyder, *History of the Martyrdom of Paul*, 343–374). У том опису Павлове смрти нема инсинуација на пожар у Риму, нити пак на заједничку смрт са Петром. Павле је, како се поступало са римским грађанима, обезглављен.

Други прилози у зборнику, који нису наведени, такође компетентно обрађују важне теме везане за последње године апостола Павла, фокусирајући се на римско право и археолошке налазе. Зборник закључује један прегледни прилог који се осврће на постигнућа и недоумице конференције у Тарагони (J. Frey, *Paul the Apostle: A Life Between Mission and Captivity*, 553–577). Иако су многа питања остала отворена, зборник је важан и јединствен по томе што је целовито представио тему последњих година апостола Павла на тај начин да је она сагледана из свих углова, и да су дотакнута сва кључ-

на питања. Још једном је – као и много пута у истраживањима Новог Завета – постало јасно да је природа извора таква да нам они не дају одговоре за којима ми као савремени читаоци трагамо. Наше, просветитељством одређено, схватање историје и историчности се знатно разликује од схватања писаца наших извора, као што констатује Ц. Баркли: „Због тога ми настављамо да притискамо изворе својим питањима на која они нису креирани да одговоре, због тога смо незаинтересовани за то да је Павле преживео ујед змије на Малти, али желимо да знамо шта се тачно догодило са њим после две године у Риму“ (J. M. G. Barclay, *Introduction. The Last Years of Paul Life: What are the Issues?*, 9). Стога ранохришћански извори остају наши саговорници са којима покушавамо да се споразумемо и из чијег *esilentio* често конструисемо одговоре на питања која нас занимају. Тренутно стање извора које поседујемо за последње године апостола Павла, не могу нам дати коначне одговоре на наша питања, што се још једном показало после конференције у Тарагони, али нам омогућава да наша питања преформулишемо, изместимо и да у дијалогу са изворима не трагамо само за чињеницама, већ за формама и мотивима њихове интерпретације у којима су оне често за нас неповратно изгубљене.

Преграј Драјуџиновић